

Lubya

– en udraderet palæstinensisk landsby som erindringssted

postdoc ved BiCuM 2009-2011

Bo Dahl Hermansen

Abstract: This contribution discusses the demolished, Palestinian village of Lubya as memory place. Lubya was attacked and occupied by Israeli military forces in 1948 and its inhabitants had to abandon the village. Instead they became part of a world-wide Palestinian diaspora. In Edward Said's terms, like other Palestinian refugees, they became "nowhere people", who exploited memories about their village of origin in order to construct an identity in the diaspora. This memory work is a problem as memories of individual villages become integrated in the broader discourse of the Palestinian *nakba* (catastrophe). Thus, a forceful counter-narrative is emerging, which negates the dominant, Zionist master commemorative narrative on which the state of Israel is based. The theoretical background of the contribution includes Pierre Nora's notion of lieux de mémoire, Paul Connerton's ideas about body memory, as well as a phenomenological approach to landscape, place, and space.

Keywords: Lubya – memory place – body memory – landscape – place – master commemorative narrative – counter narratives

Erindringssteder¹

I 1979 iværksatte den franske historiker Pierre Nora og en gruppe ligesindede forskere en række omfattende undersøgelser af det, de opfattede som deres egen nation, Frankrigs, kollektive arvegods. De satte sig for at udføre dette arbejde med særligt fokus på steder, som

---

1. For dette bidrag står jeg i gæld til Mahmoud Issas arbejder og en upubliceret MSc.-afhandling fra UCL af den israelske konserveringsarkitekt, Shmuel Groag og diskussioner med begge. Jeg skylder også en tak til Pernille Carstens, Trine Bjørnung Hasselbalch, Niels Peter Lemche, Mogens Müller, Michael Perlt og Lars Østman for stimulerende kommentarer og diskussioner. Endelig skal rettes en tak til deltagerne i en session ved EABS-konferencen i Thessaloniki, 2011, hvor stoffet første gang blev fremlagt til diskussion.

de anså for at besidde, hvad Nora betragtede som “tætte koncentrationer” af kollektivt fransk arvegods. Sådanne steder kaldte Nora for lieux de mémoire, erindringssteder, som han tilskrev følgende definition:

Et lieu de mémoire er en hvilken som helst betydningsfuld entitet, materiel eller ikke-materiel af natur, som i kraft af den menneskelige vilje eller tidens arbejde er blevet et symbolsk element i et hvilket som helst fællesskabs erindring og arv.²

Nora konkretiserede sin definition gennem en understregning af, at erindringssteder kan betragtes som steder, i hele tre forskellige betydninger af ordet: en materiel, en symbolsk og en funktionel. Således fremhævede han, at f.eks. en historisk generation, et arkiv, eller en bog alle kan betragtes som erindringssteder, såfremt de i øvrigt falder indenfor den ovenfor angivne definition.³ Visse geografiske og arkæologiske lokaliteter kan også betragtes som erindringssteder, under forudsætning af, at menneskers drømme og erindringer med tiden har bragt dem ind i kategorien, og det til trods for at de måske egentlig ikke strengt taget passer ind i den (Nora 1992b, 14). Nora henregner til gengæld kun to slags “store begivenheder” til kategorien. Der er her tale om 1) begivenheder, der *a posteriori* er blevet defineret som historiske vendepunkter, som stiftende begivenheder eller som nye begyndelser, og 2) begivenheder, som mens de endnu kun er ved at folde sig ud, bliver tilskrevet en særlig, symbolsk betydning og derpå celebreret i kommemorative ceremonier (Nora 1992b, 18).

Som det antydes af Noras definition, ovenfor, er erindringssteder forbundet med en klar intention om at erindre. Men på grund af en kontinuerlig dialektik mellem erindring og forglemmelse producerer erindringssteder repræsentationer af sig selv i et potentielt uendeligt forløb. Et erindringssted er således en selvrefererende entitet, men vel at mærke med den dobbelthed, at det på den ene side er defineret ved sin identitet og opsummeret gennem sit navn, og på den anden side er åben for en uendelig variation af mulige betydninger (Nora 1992b, 19f).

Det er vigtigt i nærværende sammenhæng at notere sig, at erindringssteder på ingen måde er evigt gyldige størrelser. Et erindringssted opstår og udfolder sig i nær sammenhæng med det erindrings-

---

2. Pierre Nora, “From Lieu de mémoire to realms of memory”, *Realms of Memory* vol. 1: Conflicts and Divisions, red. Lawrence D. Kritzman, overs. Arthur Goldhammer (Columbia: Columbia University Press 1992a), XV-XXIV (XVII).

3. Pierre Nora, Pierre Nora, “General Introduction: Between Memory and History”, *Realms of Memory*. Vol I: Conflicts and Divisions, red. Lawrence D. Kritzman, overs. Arthur Goldhammer (Columbia: Columbia University Press 1992b), 1-20.

fællesskab som opdyrker det; og hvis, eller når, dette erindringsfællesskab opløses, ja så opløses også det pågældende erindringssteds konturer.

Mens Nora og hans kolleger koncentrerede sig om den nationale franske arv, har kategorien, erindringssteder, siden hen overskredet grænserne mellem nationer på kryds og tværs⁴ og forskere har udvidet kategoriens virkefelt til netop at omfatte enhver social gruppe eller "et hvilket som helst fællesskab", som det tilkendes gives i Noras definition ovenfor, der gennem sit virke genererer kollektiv eller kulturel erindring. Det kan f.eks. dreje sig om hele generationer, etniske minoriteter og vidt forgrenede samfund af mobile arbejdere, eller endog folkeslag i diaspora.⁵

Til slut skal her blot bemærkes, at intentionen med dette bidrag på ingen måde har været at give en oversigt over alle aspekter af kategorien erindringssteder, eller at gennemanalysere den omfattende og komplicerede taksonomi over erindringssteder, som er udviklet i takt med, at kategorien er blevet genstand for udforskning i bredere kredse af historievitenskaben. Derimod er det intentionen 1) at vise, hvorfor og hvordan en bestemt, erobret, etnisk udrenset og fysisk udraderet, palæstinensisk landsby, som end ikke kan identificeres på officielle, nutidige landkort, bliver dyrket som erindringssted af dens fordrevne indbyggere og disses efterkommere gennem flere generationer, og 2) at udlede nogle af de vigtigste sociale og politiske konsekvenser af dette. Landsbyens navn er, som det fremgår af titlen, Lubyā.

Kropslig erindring

I sit banebrydende værk *How Societies Remember*⁶ har den britiske sociolog Paul Connerton valgt at sætte fokus på, hvordan forskellige former for kropslig praksis medierer social og kulturel erindring. Til kropslig praksis henregner Connerton bl.a. hvad han kalder kommemorative ceremonier. Kommemorative ceremonier udfolder sig som regel, ifølge Connerton, som sammensatte komplekser af koreograferede bevægelsesmønstre og formaliserede verbale ytringer, der er udtænkt med henblik på at skabe en stemning af højtidelighed. Sådanne ceremonier refererer gerne til prototypiske personer

4. F.eks.: Jacques Morizet and Horst Möller (red.), *Allemagne-France: Lieux et mémoire d'une histoire commune* (Paris: Albin Michel 1995).

5. Sebastian Olden-Jørgensen, "Stormen på København som erindringssted", *Magasin* 24/2 (2011): 3-13 (4).

6. Paul Connerton, *How Societies Remember* (Cambridge: Cambridge University Press 1989).

og begivenheder i et erindrings-fællesskabs fortid; og de bliver som regel gentaget med kalenderisk fastsatte intervaller. De kan dermed forstås som cyklisk tilbagevendende opførelser af nøglebegivenheder i et sådant fællesskabs dominerende fortællinger om fortiden. Med rytmisk gentagne mellemrum indarbejdes disse begivenheder således i deltagernes kroppe på et praktisk plan.

Connerton viser også, hvordan andre former for kropslig praksis kan mediere fortiden. Han fremhæver især tre forskellige kategorier, som han betegner henholdsvis kropslige ceremonier, kropslige tilbøjeligheder og kropslige teknikker (Connerton 1989, 79ff). Som eksempel på kropslige ceremonier omtaler han hofceremoniet ved Ludvig XIVs hof (Connerton 1989, 84ff); som eksempel på kropslige tilbøjeligheder diskuterer han bordmanerer i det fremvoksende europæiske borgerskab (Connerton 1989, 82ff); og som eksempel på kropslige teknikker nævner han den kropslige gestikulation hos italienerne i det 20. årh. og samtidige, østeuropæiske jøder (Connerton 1989, 79ff). Disse former for indøvet og vanemæssig bevægelse folder sig ud langs et kontinuum fra det meget formelle til det ganske uformelle, men Connerton demonstrerer overbevisende, hvordan de hver for sig, implicit formidler traditionelle, kultur-specifikke normer, kategorier og værdier i nutiden.

Fælles for kropsligt medieret erindring er altså ifølge Connerton, at den arbejder på et rent praktisk niveau, hvorved et samfunds normer, værdier og dominerende fortællinger så at sige sedimenteres i kroppen hos det pågældende samfunds medlemmer, som det Connerton kaldte social, kollektiv, og siden også kulturel erindring.

Det er interessant, at før fænomenologernes og praksisteoretikernes arbejder i 1960'erne og fremefter, var kropslig erindring ikke anerkendt som "ægte erindring". Dette ses f.eks. hos den franske filosof, Henri Bergson.⁷ Bergson identificerede således to former for erindring: 1) en kognitiv erindring, baseret på mentale billeder af begivenheder i vores fortid, og 2) en kropslig erindring, som han anså for at være identisk med "vaner", og som ikke giver os nogen kognitive erindringer om fortiden, men i stedet gør det muligt at opføre fortiden i nutiden (Bergson 1991, 91ff). Kun den førstnævnte erindringsform blev accepteret som "sand" erindring af Bergson (Bergson 1991, 95). Men som den kendte russiske neuropsykolog Alexander Luria så tydeligt har demonstreret i sit banebrydende værk *The Man With a Shattered World*,⁸ er dette helt forkert. Her beskriver Luria sine undersøgelser af

---

7. Henri Bergson, "Stof og Hukommelse", *Bergson*, red. Peter Kemp, De Store Tænkere (København: Munksgaard, 1991/1896), 91ff.

8. Alexander R. Luria, *The Man With a Shattered World: The History of a Brain Wound*, Overs. Michael Cole (New York: Basic Books 1987/1972), 41ff, 46ff.

en krigsskadet patient, der bl.a. har mistet sin kropslige erindring og dermed er blevet helt ude af stand til at orientere sig i forhold til selv de mest almindelige, daglige gøremål. Den kropslige erindring synes således i virkeligheden at være fuldstændig fundamental for menneskers evne til at orientere sig i verden. En tilfredsstillende udførelse af kropslige praksisser hviler nemlig på indøvelse og gentagelse indtil udførelsen bliver en vane. Mister man sin kropslige erindring, mister man følgelig også den gennem et helt liv udviklede evne til at orientere sig i forhold til sine materielle omgivelser. Man er så at sige nødt til at begynde helt forfra.

Det skal også her omtales, at Connerton understreger vigtigheden af de materielle komponenter i kropslig praksis. En kropslig praksis reproducerer vanemæssigt et indøvet, gennemprøvet og, i de mere formaliserede praksisser, endog koreograferet bevægelsesmønster med en dertil hørende, specifik sammensætning af materiel kultur. Hofceremoniel understøttes således af materielle anordninger, forskelle i påklædning og udsmykning, osv.; bordmanerer korresponderer med en bestemt sammensætning af bord stole og det bestik, vi bruger til at spise med; og den korrekte opførelse af en kommemorativ ceremoni afhænger ligeledes af bestemte objekt-kategorier, faciliteter og rumlige arrangementer.

Connertons arbejde har derfor vist sig at have en særlig relevans for at forstå sammenhængen mellem materiel kultur og kroppens betydning for erindringen. Derfor retter hans arbejder også opmærksomheden mod betydningen af landskab, steder og materiel kultur som erindrings-fremkaldende størrelser.

Landskab

Under min tilknytning til Centre for Bible and Cultural Memory (BiCuM) ved KUs Teologiske Fakultet, har jeg netop i særlig grad interesseret mig for, hvordan erindring, herunder ikke mindst den kropslige erindring, relaterer sig til fænomener som landskab, sted og materiel kultur. Som allerede påpeget andetsteds,⁹ anskuer jeg landskabsstudier fra en fænomenologisk inspireret synsvinkel.

Kort fortalt involverer en sådan indfaldsvinkel et fokus på landskabet, som dette erfares gennem menneskekroppen. "Steder" får på

---

9. Bo Dahl Hermansen, "Petra som palimpsest", *Bibelske genskrivninger*, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller, Forum for bibelsk eksegese vol. 17 (København: Museum Tusulanum 2012), 361-375.

den måde forrang frem for “rum”,¹⁰ fordi kroppen altid befinder sig på et sted. Dette giver steder en primær betydning som centre for kropslig aktivitet, mening og emotionel forbundenhed.¹¹ Mens kroppen altid befinder sig på et “sted” erfarer vi verden i kraft af vore bevægelser gennem landskabet. Derfor begynder og udfolder al geografisk erfaring sig på steder. Gennem bevægelse langs stier rækker erfaringen derfra ud til andre steder, som på denne måde kommer til at udgøre hele landskaber eller “regioner for menneskelig eksistens.” Med den britiske arkæolog Christopher Tilley's ord bliver et landskab på den måde til: “... en serie af navngivne lokaliteter, et sæt relationelle steder, forbundet af stier, bevægelser og fortællinger (Tilley 1994, 34). Tiden fremkommer således gennem relationen mellem steder som *durée*, varen (Bergson 1991, 164ff), og fortælling.¹² Tid, sted og handling smelter på den måde sammen i en proces, der involverer både den sansede og fortalte vekselvirkning med verden. Men et landskab, der får mening på denne måde må i sig selv forstås som en agent, der både konstituerer og samtidig selv konstitueres gennem sine beboeres handlen.¹³ Og det er selvfølgelig en væsentlig del af det teoretiske grundlag for at de tilbageværende rester af en udraderet palæstinensisk landsby som Lubya kan komme til at udgøre et erindringssted i Noras betydning.

Den britiske antropolog Tim Ingold har udviklet ideen om “landskabets temporalitet”.¹⁴ For Ingold udgøres landskabet af “en varig oplagring af ... og vidnesbyrd om de forgangne generationers liv og arbejde, som har boet der, og dermed har efterladt noget af sig selv (Ingold 2000, 189).” Med andre ord kan et landskab betragtes som en materialisation af tid.¹⁵ Ikke som kronologi, men som en fortløbende historisk proces, der legemliggøres i landskabet som spor efter geologiske, biologiske og sociale processer, hver med sin egen temporalitet og sin egen resonans i en hvilken som helst given nutid.¹⁶ Disse temporale rytmer løber ikke parallelt, men gennemskærer hinanden i kraft af menneskers vekselvirkning med den materielle verden og

---

10. Edward S. Casey, *The Fate of Place. A Philosophical History* (Berkeley: University of California Press 1997), 349.

11. Christopher Tilley, *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments* (Oxford: Berg 1994), 15.

12. Paul Ricoeur, *Time and Narrative III*, overs. K. Blamey and D. Pellauer (Chicago: University of Chicago Press 1985), 241.

13. Anna Gröhn, *Positioning the Bronze Age*. Ph.d. thesis, Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° No 47 (Stockholm: Almqvist & Wiksell 2004), 36.

14. Tim Ingold, *Essays in Dwelling, Livelihood and Skill* (London: Routledge 2000), 189ff.

15. Barbara Bender, “Time and Landscape,” *Current Anthropology* 43 (2003), 103-112 (103).

16. Gavin Lucas, *The Archaeology of Time* (London: Routledge 2005), 41.

naturens cyklus. På den måde sedimenteres de i landskabet som spor i form af monumenter, ruiner, marksystemer, græsningsarealer, ophobede eller spredte artefakter, møddinger osv., og erfares som en strøm af nutid, der løbende absorberes i fortiden. De fleste kompetente medlemmer af et samfund vil vanemæssigt tilskrive sådanne spor i deres landskab til menneskelige eller menneskelignende agenter i fortiden. Dette sker gennem en slutningsproces, som kaldes abduktion.

Formelt består abduktion i at slutte fra et givet tilfælde til en hypotetisk, generel regel. Men i dagliglivet er denne slutningsproces gerne helt ubevidst og er dermed netop baseret på vores erfaring i verden.¹⁷ Derfor må den slags slutninger, som gøres under bevægelse gennem landskabet også siges at være baseret på det vi i forrige afsnit betegnede som vanemæssig erindring eller kropslig erindring.¹⁸ Og det er netop de ting, der binder Connertons ideer om kropslig erindring sammen med de her fremførte, fænomenologisk inspirerede ideer om landskabet. Dog, som Christopher Tilley påpeger: et landskab skal nok sanses eller føles for at blive forstået helt. Men skal den enkelte kommunikere det følte videre til andre må det gøres diskursivt, dvs. man må tale eller skrive om det, eller afbilde det (Tilley 1994, 31). Men alt dette afhænger naturligvis af den specifikke sociale og historiske kontekst.

Og netop her tilhører Luby, sammen med hundreder af andre ødelagte palæstinensiske landsbyer, en ganske speciel kategori: Den er nemlig et fokus for erindringer, der søges bragt til tavshed; erindringer om traumatiske begivenheder, som rev landsbyboerne op ved rode, og spredte dem og deres efterkommere i en verdensomspændende diaspora. Som Edward Said har vist, blev indbyggerne til "nowhere people", som så hen til deres oprindelige landsby for at skabe sig en identitet i en verdensomspændende diaspora.¹⁹

Luby

De materielle levn af Luby er beliggende i det nordlige Israel, ca. 10,5 km sydvest for Tiberias og Genesaret Sø på en forhøjning, der rejser sig op til ca. 300 m over havets overflade.²⁰ Da landsbyen end-

17. Andrew Jones, *Memory and Material Culture* (Cambridge: Cambridge University Press 2007), 24.

18. F.eks. Edward S. Casey, *Remembering: A Phenomenological Study*, 2. ed. (Bloomington: Indiana University Press 2000); Connerton (1989).

19. Edward Said, *The Question of Palestine* (London: Routledge and Kegan Paul 1979).

20. Mahmoud Issa, *Luby var en landsby i Palæstina* (København: Tiderne Skifter 2005), 61.

nu var levende i 1946, udgjorde dens jordtilliggende et areal på ca. 40.000 dunum, (Issa 2005, 62) hvoraf det bebyggede areal udgjorde ca. 210 dunum. Heraf var en betragtelig del dog blevet opkøbt af jødiske organisationer og individer (Issa 2005, 127). Dette sted var allerede beboet i den klassiske oldtid og de rester, der stadig kan ses på overfladen, såvel som dem, der er blevet fremdraget gennem arkæologiske udgravninger er intet mindre end imponerende. De inkluderer bl.a. et romersk teater, beboelseshuse samt et komplekst system af underjordiske huler; og en oldtidsby ved navn Lavie, som skulle være beliggende i dette område, er da også omtalt i Talmud.²¹ Det er netop dét navn, som blev givet til Lubya efter uddrivelsen af landsbyboerne i 1948 og den efterfølgende jødiske bosættelse der i 1949 (Issa 2005, 59ff, 73).

I den lokale, mundtlige tradition, som nu er dokumenteret skriftligt af Ibrahim Shahibi,²² Muhammad Khalil,²³ og især Mahmoud Issa,²⁴ hævdes Lubyas jorder at have været direkte eller inddirekte involveret i fem historiske begivenheder, som de ældre lubyanere især hæfter sig ved, og som derfor går igen i deres beretninger (Issa 2005, 33ff): 1) Den vigtigste af disse er vel det berømte slag ved Hattins Horn i 1187, hvor den navnkundige sultan, Salah ed-Din, vandt en afgørende sejr over de invaderende korsfarere. Slaget har ganske vist navn efter Hattins Horn, men udspillede sig ifølge den lokale tradition på Lubyas jord. Denne sejr muliggjorde, at Salah ed-Din efterfølgende kunne generobre den hellige by Jerusalem, som gennem det meste af et århundrede havde været hovedstad i korsfarernes vigtigste statsdannelse, Kongedømmet Jerusalem. 2) Lubya skal også ifølge traditionen, være fødested for en berømt arabisk lærd ved navn Abu Bakr Abd al-Rahman Ibn Rahhal Ibn Mansur al-Lubyani, som i det. 15. århundrede underviste i de religiøse videnskaber i Damaskus; 3) Lubya hævdes også at være det sted, hvor Damaskus guvernør, Suleiman Pasha, døde i 1793 under en vigtig militær kampagne, i hvilken han forsøgte at nedkæmpe et oprør, iværksat af en lokal emir ved navn Dhahir al-'Umar. Sidstnævnte betragtes i traditionen som "den første palæstinenser, der prøvede at oprette et uafhængigt palæstinensisk område udenfor de osmanniske myndigheders kontrol" (Issa 2005, 34). Suleiman Pashas død i Lubya forbinder derfor i virkeligheden

---

21. Shmuel Groag, *On Conservation and Memory. Lubya – Palestinian Heritage Site in Israel*. MSc Dissertation (Department of Sociology, London School of Economics and Political Science, Culture and Society Program, London 2006), 19.

22. Ibrahim Shihabi, *Quaryat Lubya* (Bir Zeit: Bir Zeit University Press 1994/1954).

23. Muhammed Khalil, dagbog stillet til rådighed for Mahmoud Issa (nd.).

24. Mahmoud Issa, *Palestinians from Lubya in Denmark. Dreams and Realities*. Working-paper published by Center of Documentation, Danish Refugee Council (December 1995), 14ff. Issa 2005.

landsbyen med mindet om Dhahir al-'Umar; 4) Lubya siges tillige at have været scene for vigtige begivenheder i forbindelse af Napoleons march mod Akko i 1799, hvor den var på skiftende hænder afhængigt af hvem krigslykken tilsmilede; og 5) endelig skal Lubya under den samme konflikt have været hjemsted for en betydningsfuld militær officer, Khalil Ibrahim Azzam. Khalil Ibrahim havde spillet en helterolle under Napoleons fejlslagne belejring af Akko, men blev af personlige årsager tvunget til at desertere, hvorefter Akkos sejrriige guvernør forfulgte ham til Lubya, og her som hævn raserede dele af landsbyen.

Disse fem begivenheder er tilsyneladende en fast del af lubyanernes erindringsgods og spiller dermed en vigtig rolle i deres identitet i dag, hvor landsbyens beboere er spredt over hele verden.

I rejsebeskrivelser fra 19 årh. nævnes Lubya af adskillige rejsende og opdagelsesrejsende, og stedet omtales her som en stenbygget landsby på toppen af en kalkstensforhøjning. Denne beskrivelse ville stadig være gyldig for det tidspunkt i 1948, da Lubya blev angrebet og til sidst indtaget af israelske hærstyrker; og på det tidspunkt skal landsbyen have haft en befolkning på 2726 indbyggere (Issa 2005, 38).

Allerede i perioden 1936-1939 deltog Lubyas indbyggere aktivt i den opstand, som i palæstinensisk tradition kaldes "Den Store Revolte", og som dels var rettet mod den britiske okkupation, dels mod den zionistiske kolonisation af landet (Issa 2005, 140ff). Dette havde store konsekvenser og resulterede i at flere lubyanere mistede livet (Issa 2005, 154). Herunder må især nævnes begivenhederne d. 20. juni 1939. Her blev to mænd, en kvinde med et nyfødt barn samt yderligere to børn dræbt af jødiske militsfolk, som muligvis tilhørte Menahem Begins organisation Irgun Zvai Leumi (Issa 2005, 149).

På den baggrund kan det derfor næppe overraske, at det kostede væbnede styrker fra den berømte Golan-brigade tre forsøg at erobre Lubya i foråret og sommeren 1948, hvoraf det første blev gennemført før den officielle oprettelse af staten Israel, der blev proklameret d. 15. Maj 1948 (Issa 2005, 163ff; Groag 2006, 10). Så vidt vides blev omkring 30 palæstinensere og 21 jødiske soldater dræbt i disse kampe (Groag 2005, 17) og efterfølgende mindet som lokale martyrer for henholdsvis den palæstinensiske Nakba (katastrofe) og den israelske uafhængighedskrig. Som en konsekvens af disse begivenheder måtte de palæstinensiske indbyggere i Lubya forlade landsbyen og fik med få undtagelser aldrig muligheden for at tage jord og hjem i brug igen (Issa 2005, 136ff). Denne sidste effekt blev opnået ved hjælp af en israelsk lovgivning, der omfattede en "Lov om fraværendes ejendom", som blev vedtaget af det israelske parlament i 1950 (Issa 2005, 136) og siden tillige en "lov om inddragelse af land", som blev vedtaget i 1952 (Groag, 12). Tilsammen tillod disse love den israelske rege-

ring at tilegne sig landsbyens jord og derefter tildele jødiske bosættere jorden i stedet for dens oprindelige palæstinensiske indbyggere (Issa 2005, 136f; Groag, 12). Dette har dog ikke forhindret, at jorden har kunnet udlejes til arabere, og en enkelt af Lubyas tidligere beboere lejede i 1955 jord i landsbyen, som han stadig anvendte da han blev interviewet af Mahmoud Issa som et led i forberedelsen af dennes bog *Lubya var en landsby i Palæstina* (Issa 2005, 138f).

De første jødiske bosættere ankom allerede i 1949 (Issa 2005, 72f), da en jødisk bosættelse blev etableret på den palæstinensiske landsbys tidligere jorde og fik tildelt navnet Lavie, som nævnt ovenfor. Derefter blev der bygget en mindepark for Golan-brigadens faldne og dens heroiske gerninger i umiddelbar nærhed af den nu forladte palæstinensiske landsby (Groag 2006, 17). I 1960'erne blev der gjort forsøg på helt at udradere resterne af landsbyen. Først plantede den israelske administration træer på Lubyas gravplads og senere, i 1965, blev selve landsbyen forsøgt udraderet ved hjælp af bulldozere, hvorefter en skov blev plantet hen over resterne af den. Dette var en del af en større operation, der blev kaldt "Rens landet", hvori omkring 130 forladte palæstinensiske landsbyer blev ødelagt og beplantet med skov (Groag 2006, 10, n. 22). Denne operation blev for en stor dels vedkommende finansieret af Jewish National Fund og tillige støttet af andre, også udenlandske organisationer. Således blev en del af Lavie-skoven kaldt "South African Forest" som anerkendelse af støtten fra en sydafrikansk, sponsorerende organisation. Endelig, i 1992, blev bosættelsen Giv'at Avny oprettet på den ødelagte landsbys østlige flanke og der blev samtidig bygget en legeplads for de lokale bosætteres børn (Issa 2005, 73).

Efter begivenhederne i 1948 flygtede de fleste af Lubyas dengang formentlig 2726 indbyggere sammen med den bredere migration af flygtninge til nabolandene, inklusive Gaza og Vestbredden, mens de resterende bosatte sig indenfor staten Israels grænser, primært i den nærliggende by Deir Hanna. Siden forlod mange af flygtningene fra Lubya Mellemøsten helt, og de overlevende og deres efterkommere menes for tiden at være fordelt på omkring 23 lande. Mange af flygtningene har fået nye statsborgerskaber i vestlige lande, hvilket gør det muligt for dem på turistvisum at vende tilbage til landsbyen med henblik på besøg. Men omkring 500 lubyanere lever stadig i Israel som "tilstedeværende fraværende". Dette er ved at blive et ikke ubetydeligt problem for det officielle Israel af årsager, jeg skal komme nærmere ind på i det nedenstående.

Lubya som erindringssted

Det vil nu være på sin plads at vende opmærksomheden mod Lubyas status som erindringssted i Pierre Noras betydning. De jødiske og officielle, israelske krav på retten til Lubya, eller Lavie som landsbyen altså nu kaldes, er dybest set baseret på hvad Yael Zerubavel har kaldt en “master kommemorativ fortælling (master commemorative narrative)”,²⁵ som er sammensat efter et zionistisk tilsnit. I deres tankevækkende værk, *Israel, The Impossible Land*,²⁶ viser Jean-Claude Attias og Esther Benbassa, at denne master-fortælling er konstrueret på en måde, så den negerer to fundamentale komponenter af historien om det “forjættede” land. Den ene af disse komponenter er “... araberne, et andet folkeslag (... the Arab, another people)” og den anden er “diasporaen, det uretmæssige fravær af det jødiske folk, fra dets eget land (... the Diaspora, the unjustified absence of the Jewish people from their land)” (Attias og Benbassa 2003, 179ff). Denne dobbelte negation er en nødvendighed skabt med henblik på at legitimere jødernes tilbagevenden.

Selvfølgelig kunne hverken de arabiske indbyggere eller diasporaen som sådan benægtes i praksis. Når alt kom til alt, var de jødiske immigranter jo selv indvandret fra diasporaen (Attias og Benbassa 2003, 189). Og landet var rent faktisk beboet af ca. 900.000 arabere, da den jødiske indvandring tog sin begyndelse. Men ved hjælp af en strategisk brug af f.eks. arkæologiske udgravninger, rejser og bosættelser i landet, fik jøderne på denne måde held til både at gøre deres krav på retten til landet gældende, og hævde en direkte forbindelse til landets jødiske fortid, som denne er konstrueret i den zionistiske diskurs (Attias og Benbassa 2003, 181). Og hvad angår det arabiske problem valgte man at tage en række praktiske foranstaltninger i brug. Disse indbefattede, 1) at man gennemførte en væbnet okkupation og efterfølgende ekspatriation af langt størstedelen af landets arabiske indbyggere. En fremgangsmåde, der i visse tilfælde kom til at inkludere rene massakrer på den arabiske befolkning, som f.eks. i landsbyerne Deir Yassin, al-Dawayymje, Ain Zaytoun, og Sa’sa.²⁷ 2) Man indførte en lovgivning, der bl.a. indbefattede de ovenfor omtalte love om “fraværendes ejendom” og “inddragelse af jord”. Denne lovgivning skulle vise sig at være særdeles brugbar i denne henseende, med henblik på

25. Yael Zerubavel, *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition* (Chicago: University of Chicago Press 1995), 6.

26. Jean-Claude Attias og Esther Benbassa, *Israel. The Impossible Land*, overs. Susan Emanuel (San Francisco: Stanford University Press 2003).

27. Birgitte Rahbek, *En stat for enhver pris* (København: Fremad 2000), 58 og note 147, og Ilan Papé, “Introduktion”, Issa 2005,11.

at gennemføre ekspropriationen af landsbyboernes jord, gøre den til statslig ejendom og derefter overlade den til jødiske bosættelser, som f.eks. Kibbutz Lavie og Giv'at Avny, der blev anlagt på Lubyas jord. 3) Man gennemførte en strategi om at erstatte arabiske stednavne med nye hebraiske stednavne, der ofte, som i Lubyas tilfælde, blev hentet fra antikke kilder; og samtidig udraderede man selvfølgelig de gamle, arabiske stednavne helt fra de officielle landkort (Issa 2005, 73). 4) Man begyndte at etablere monumenter, museer og parker til minde om betydningsfulde begivenheder fra "uafhængighedskrigen", som f.eks. det omtalte monument, museum og mindepark over Golan-brigadens bedrifter ved Lubya. Og, endelig 5) gennemførte man omfattende operationer som "Rens landet", hvorunder resterne af landsbyer som Lubya blev bulldozet og beplantet med skovvækst, som det er tilfældet med Yaar Lavie og Southafrican Forest på det, der oprindeligt var Lubyas jord.

Men, som vi skal se, var forsøget på at udlette mindet om den palæstinensiske landsby forgæves. Dette beror på et alment problem ved tomrum, der er skabt på denne måde: Den tyske antropolog Susan Küchler har i et bidrag til antologien *The Art of Forgetting* vist,²⁸ at en intentionel nedbrydning eller decideret ødelæggelse af materielle objekter, som er ladet med de intense følelser, der tit er forbundet med traumatiske begivenheder, uundgåeligt vil efterlade et "rum", både metaforisk og virkeligt, som befordrer en udvikling og opdyrkelse af erindringer, som knyttes til den pågældende begivenhed.

Hvis, som i dette tilfælde, et helt landsbysamfund er blevet uddrevet med militær magt og efterfølgende politisk pres med henblik på at undertrykke den uddrevne befolknings erindring, vil dette tomrum uundgåeligt give næring til modfortællinger. Sådanne fortællinger kan blive så meget mere truende for magthavere, her det officielle Israel, hvis de opstår såvel i et kommunikativt tomrum mellem officiel og privat diskurs (Groag 2005, 6), som i det materielle og metaforiske tomrum mellem en landsbys ruiner og den levende landsby, den engang var, men altså ikke længere er. I spændingsfeltet mellem disse tomrum bliver den palæstinensiske diskurs om Lubya så vidt jeg kan se fundamentalt selv-refererende, og kvalificerer dermed landsbyen som et erindringssted i alle tre betydninger af Noras begreb: i den materielle betydning fremstår Lubya som materielt anker for levet og mundtligt formidlet erfaring; i den symbolske betydning er Lubya fællesskabets kollektive oprindelsessted, og i den funktionelle betydning er Lubya fokus for kommunikationen mellem det internationale samfund af Lubyanere og deres efterkommere.

---

28. Susan Küchler, "The Place of Memory", *The Art of Forgetting*, red. Adrian Forty og Susan Küchler (Oxford: Berg 1999), 53-72.

Som det vil være fremgået af det ovenstående, er det lubyanske samfunds erindringsarbejde altså nært knyttet til landsbyen Lubyas som et sted i alle Nora's tre betydninger.

På mærkedage, og specielt d. 15. maj, som er Nakba-dagen for palæstinenserne og samtidig er uafhængighedsdagen for den israelske stat, besøger medlemmer af det lubyanske samfund, som stadig lever i Israel, landsbyens ruiner og jordtilliggende for at mindes gamle tider. På samme måde kommer lubyanere med udenlandsk statsborgerskab på besøg i ruinerne af landsbyen. På den måde opretholder mange lubyanere mere eller mindre regelmæssigt en direkte forbindelse til den ødelagte landsbys materialitet. Sansindtryk af alle slags bliver genkaldt og vanemæssige bevægelsesmønstre i landsby-landskabet bliver reproduceret. Dette er med til at give mange af det lubyanske samfunds medlemmer orientering i verden, og indebærer tillige, at en sans for tilhørsforhold og identitet nedfælder sig i deres kroppe.

Personnavne og stednavne kan stadig af nogle medlemmer af det lubyanske samfund tilskrives steder og jordlodder i landsbyen med hjælp fra den mundtlige tradition, ligesom traditionen tilskriver mange steder i landsbyen en speciel mening. En af Lubyas marker hedder således *Dam*, hvilket betyder blod på arabisk, og den menes at være opkaldt efter det blod, der dækkede slagmarken under slaget ved Hattins Horn (Issa 2005, 33). Selve slaget skal ifølge erindringen være blevet udkæmpet på den jord, der ligger øst for landsbyen, og som bærer navnet *al-Kasayir*, hvilket betyder de besejrede (Issa 2005, 69). Et andet sted i landsbyen hedder Bassoum og menes at være opkaldt efter en hellig mand, der en gang blev begravet der (Issa 2005, 69). Og hvad der måske er mest interessant, anser lubyanerne en sten nord for landsbyen ved navn *Hajar al-Nousrani* for at markere et sted, hvor Jesus skal have uddelt brød til sine disciple (Issa 2005, 69). Dette er blot nogle få af i alt 143 stednavne, hvis betydning Issa har opregnet (ibid.). Men dertil kommer, at ældre medlemmer af det lubyanske eksil-samfund har tegnet mentale kort over landsbyen ud fra erindringen. Disse kort er bemærkelsesværdigt nøjagtige, hvis man sammenligner dem med officielle landsbykort og luftfotos, der er produceret mens landsbyen stadig var levende; og det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at alle grundstykker og huse på disse kort er tilskrevet navnet på enkeltpersoner eller familier, så de yngre generationer af lubyanere derigennem kan identificere deres egen forankring i landsbyen. Af samme grund spiller også genealogiske tavler en væsentlig rolle i lubyanernes erindringsarbejde og identitetsdannelse (Issa 2005, 36ff).

Mundtlige fortællinger, der alle er nedskrevet og delvis publiceret af Mahmoud Issa i 1990'erne og efterfølgende (Issa 1995, 2005), indeholder et skatkammer af erindringer om personlige oplevelser,

landsbylivet, høstarbejdet, uddannelse, konflikter i landsbyen, bryllupsfester, landskabet og det sociale miljø i det hele taget. Dertil kommer de mere vigtige fortællinger om både den fjerne og mere recente fortid, som historien om Salah ed-Dins afgørende sejr under slaget ved Hattins Horn, eller dramatiske begivenheder som dem der førte til erobringen af Lubya i 1948, der alle er omtalt ovenfor. Selv før Issas arbejde var nogle af disse beretninger begyndt at blive skrevet ned af ældre medlemmer af det lubyanske samfund som Ibrahim Shihabi og Muhammed Khalil (ovenfor, n. 22, 23).

Endelig er mange entrepreneuriske medlemmer af det lubyanske eksil-samfund begyndt at genindskrive navnet og dermed erindringen om Lubya i bøger og afhandlinger (Issa 1995) og på alternative landkort, der er baseret på dokumenter fra den britiske mandatperiode, såvel som i elektroniske medier,²⁹ hvilket også har gjort Lubya til centrum for det internationale lubyanske samfunds kommunikation, indbyrdes og med omverdenen.

Sammenfattende kan man med andre ord sige, at erindringsarbejdet omkring Lubya synes at folde sig ud som en erindringsproces, hvor vanemæssig kropslig erindring (Casey 1989; Connerton 1989), såvel som diskursivt overførte fortællinger, gensidigt styrker hinanden i en kommemorativ stræben, der som helhed konstituerer Lubya som erindringssted.

Afsluttende bemærkninger

En af de ting, der gør den palæstinensiske erindringsdiskurs om Lubya og de mange andre ødelagte, palæstinensiske landsbyer så problematisk for det israelske samfund i dag er, at det koncept, der strukturerer erindringsarbejdet, synes at være nøjagtig det samme som det koncept, der strukturerer selve den dominerende, zionistiske diskurs. Dvs. ideen om landsbyerne, herunder Lubya, som fælles oprindelsessted (Issa 2005, 5). For den gamle generation af flygtede landsbyboere, som nu er ved hastigt at dø helt ud, bliver landsbyen erindret som locus for deres levede erfaring;³⁰ og i de fleste af deres mundtlige fortællinger romantiserer de landsbyen som intet mindre end et tabt paradys (Issa 2005, 219). Men for andre, og det vil især sige anden- og tredje-generations flygtninge, stimulerer nøjagtig de samme historier en helt anderledes ide om Lubya, nemlig ideen om Lubya som selve

---

29. Her skal nævnes *Palestine Remembered, Al Nakhba 1948*, www.palestinere-membered.com/, og *Geo-Names*, www.geonames.org/.

30. Paul Connerton, *How Modernity Forgets* (Cambridge: Cambridge University Press 2009), 18ff.

målet for deres fremtidige tilbagevenden (Issa 2005, 217ff). Efterhånden som den ældre generation dør ud og de yngre generationer af lubyanere i diasporaen bliver mere talrige, begynder konturerne af Lubyas som selvrefererende erindringssted derfor at falme. I stedet for bliver den palæstinensiske diskurs om Lubyas tiltagende institutionaliseret, nedskrevet (f.eks. Issa 1995, 2005) og, hvad der måske er mest virkningsfuldt, elektronisk distribueret (f.eks. Palestine Remembered; Geo-Names). I takt med denne udvikling bliver Lubyas integreret i den bredere diskurs om Nakbaen og den palæstinensiske diaspora.

I diskursiv forstand må dét at give stemme til erindringen om en palæstinensisk tilstedeværelse i Lubyas siges at være intet mindre end det samme som at give stemme til alle palæstinenseres krav på en ret til tilbagevenden til deres tabte landsbyer (Groag 2006, 16). Og et sådant krav bliver, som det vil være velkendt for læserne, mødt med stærk politisk modstand fra den israelske stats side. For Israel er den dag i dag i høj grad et kolonialt projekt. Det kan derfor forudsiges, at Lubyas vil blive opløst som erindringssted i takt med, at den ældre generation af lubyanere uddør for i stedet at blive en del af to allerede fremvoksende, og meget mere påtrængende erindringssteder: nemlig den palæstinensiske Nakhba og den palæstinensiske diaspora.